

Received-Makale Geliş Tarihi 08.06.2024
Published-Yayınlanma Tarihi 31.08.2024
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 11(110), 1581-1590

Research Article/ Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.13625612

Dr. Kemal Bozkaya

<https://orcid.org/0000-0003-4371-9261>

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve DB, İstanbul / TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/03a5qrr21>

Benlik ile Dünyanın Kavşak Noktası: Kant'ın Transandantal *Apperzeption*'ı Üzerine Bir Değerlendirme

The Intersection of Self and World: An Evaluation of Kant's Transcendental *Apperception*

ÖZET

Bu çalışma, Descartes, Hume ve Kant'ın felsefelerindeki benlik (ben) kavramını analiz ederek, Kant öncesi ve sonrası dönemde benlik farkındalığı ve bilincinin nasıl kavrandığını incelemektedir. Descartes, ünlü *cogito, ergo sum* (Düşünüyorum, öyleyse varım) ifadesiyle benliğin varlığının kesinliğini temellendirir ve bu varlığı, bedenden bağımsız, düşünen bir töz olarak tanımlar. Leibniz, bu düşünceyi daha da ileriye taşıyarak, insanların özbilinç sahibi olma yetisini özel bir tür monad ile ilişkilendirir ve bu monadların insanları diğer varlıklardan ayıran özgün bir bilinç düzeyi sağladığını savunur. Buna karşın, Hume, özsel bir benliğin varlığını tamamen reddeder ve benlik kavramını, herhangi bir değişmeyen özden yoksun, sadece algı ve deneyimlerin bir toplamı olarak tanımlar. Hume'a göre, benliğin apriori bilgisi mümkün değildir ve benlik, sürekli bir özden ziyade izlenimler ve düşünceler kompleksidir.

Kant, bu felsefi pozisyonları eleştirel felsefesiyle yeniden değerlendirir ve nesnelere yalnızca fenomenler olarak bilebileceğimizi, yani onların bize görüldüğü şekilde kavrayabileceğimizi ileri sürer. Kant'ın "transandantal *apperzeption*" kavramı, tüm deneyimleri birleştiren ve bilincin birliğini sağlayan temel bir özbilinç eylemi olarak tanımlanır. Kant, ampirik benlik (iç duyuyla bilinen) ile transandantal benlik (deneyimin olasılığının koşulu olan) arasında keskin bir ayrım yapar. Transandantal benlik, doğrudan bir deneyim nesnesi olmamakla birlikte, deneyimleri organize eden bir yapıdır.

Araştırmamızın son bölümünde, Kant'ın felsefesindeki fenomenal ve numenal alanlar arasındaki düalizmi eleştiren Adorno ve Harman'ın görüşleri tartışılmaktadır. Adorno, Kant'ın düşüncesinde var olan Platonik düalizmi eleştirirken, Harman, fenomenler ve numenler arasındaki ayrımın tamamen kaldırılmasını savunarak bu eleştiriye genişletir. Çalışmanın amacı, Kant ve diğer filozofların benlik kavramına dair yaklaşımlarını incelemekle kalmayıp, bu kavramın çağdaş felsefi tartışmalardaki yerini ve önemini de vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Descartes, Kant, Transandantal *Apperzeption*, benlik

ABSTRACT

This article explores the ideas about self ("I") in the philosophies of Descartes, Leibniz, Hume, and Kant, examining how the understanding of self-awareness and consciousness evolved prior to Kant. Descartes grounds the certainty of self-existence with the famous dictum "*Cogito, ergo sum*" ("I think, therefore I am"), positing that the self is a thinking substance distinct from the body. Leibniz develops this idea further, suggesting that humans uniquely possess self-consciousness, which he attributes to a special kind of monad. In contrast, Hume denies the existence of a substantive self, arguing instead that what we call the "self" is merely a bundle of experiences and perceptions, devoid of any true, unchanging core. He rejects the possibility of a priori knowledge of the self, viewing it as a complex of impressions and ideas without substantial existence.

Kant's critical philosophy addresses these positions, arguing that while we can only know objects as they appear to us (phenomena), the unity of the self is established by what he calls "transcendental *apperzeption*." This concept refers to the fundamental act of self-consciousness that unifies all experiences. Kant differentiates between the empirical self, known through inner sense, and the transcendental self, a necessary condition for the possibility of experience. The transcendental self is not an object of experience but rather the precondition for organizing experiences.

In the final section of our research, the views of Adorno and Harman, who criticize the dualism between the phenomenal and noumenal realms in Kant's philosophy, are discussed. While Adorno critiques the Platonic dualism present in Kant's thought, Harman expands this critique by advocating for the complete removal of the distinction between phenomena and noumena. The aim of the study is not only to examine the approaches of Kant and other philosophers regarding the concept of the self, but also to emphasize the place and significance of this concept in contemporary philosophical debates

Keywords: Descartes, Kant, Transandantal *Apperzeption*, Self

1. GİRİŞ

Öz bilinç veya “ben” kavramı, felsefe tarihinin en önemli ve en tartışmalı konularından biri olmuştur. Bu kavram, düşünce tarihi boyunca farklı filozoflar tarafından ele alınmış ve çeşitli açılardan incelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle Descartes felsefesine bakmamız gerekir. Bilindiği üzere Descartes, modern felsefenin kurucusu olarak kabul edilir ve *cogito, ergo sum* (Düşünüyorum, öyleyse varım) ifadesiyle öznel bilincin kesinliğini vurgular. Descartes'ın bu temel önermesi, bireyin kendi varlığını, düşünme yetisi sayesinde keşfetmesi anlamına gelir. Descartes'ın şüpheciligi, dış dünyaya ve hatta bedene dair her türlü bilgiyi sorgularken, düşünme yetisinin kesinliğini ve bu yeti aracılığıyla kendi varlığını kabul eder. Descartes için “ben”, düşünen bir töz olarak, maddi dünyadan bağımsız bir varlık alanına işaret eder. Descartes'ın ardından gelen filozoflar, bu ben kavramını farklı perspektiflerden ele almışlardır. Leibniz, “ben” bilincini ve öz-bilinci, *Monadoloji*'sinde ele almış ve insanları, diğer varlıklardan ayıran temel özellik olarak nitelendirmiştir. Hume ise daha radikal bir yaklaşım benimsemiş, “ben” kavramını deneyimlerin bir toplamı olarak görmüş ve deneyimlerin ötesinde bir “ben” tasarımı reddetmiştir. Bu bakış açısı, öz-bilincin duyuşsal algılara dayandığını ve dolayısıyla deneyim olmadan "ben"den bahsedilemeyeceğini savunur. Kant, bu tartışmaları daha da ileriye taşımış ve “ben” kavramını bilgi teorisinin merkezine yerleştirmiştir. Kant'a göre, “ben” yalnızca düşünce ve deneyim aracılığıyla kendini gösterebilen bir şeydir. Onun “transandantal *apperception*” kavramı, tüm deneyim ve bilginin temelinde yer alan, öznenin kendi kendini fark etme yetisi olarak tanımlanır. Kant, “ben”i, nesnelere bilgisine aracılık eden bir yapı olarak görmüş ve bu yapının kendinde-şey ile fenomenler arasındaki ayrımı ortaya koyduğunu savunmuştur. Bu bağlamda, Descartes'tan Kant'a kadar süregelen “ben” tartışmaları, felsefi düşüncenin temel problemlerinden biri olan öznel bilincin doğasını ve sınırlarını sorgular. Bu tartışmalar, öz-bilincin ve kendilik kavramının nasıl anlaşılabilirliği konusunda farklı yaklaşımlar sunar. Descartes'tan başlayarak Kant'a kadar uzanan bu düşünsel yolculuk, özne, nesne, bilinç ve deneyim arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik çabaların bir yansımasıdır ve günümüz felsefesinde de yankılarını sürdürmektedir. Görüldüğü üzere Descartes, Leibniz ve Hume gibi büyük düşünürler, “ben”in ne olduğu ve nasıl bilinebildiği sorusuna farklı yanıtlar vermişlerdir. Descartes, *cogito ergo sum* ifadesiyle düşünceyi varoluşun temel taşı olarak görürken, Leibniz, insanın kendine yönelik öz-bilincini vurgulamıştır. Hume ise, “ben”in deneyimlerin bir toplamı olduğunu savunmuştur. Bu üç düşünürün yaklaşımları, Kant'ın "transandantal *apperzeption*" kavramıyla yeni bir boyut kazanmış ve “ben” kavramının metafiziksel, epistemolojik ve ontolojik boyutları üzerine derinlemesine bir tartışmaya zemin hazırlamıştır. Tüm bunlarla birlikte makalemiz, Kant öncesi ve sonrası “ben” kavramının gelişimini inceleyerek, felsefi düşüncenin bu kritik unsurunun anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. KANT ÖNCESİ “BEN”İN KURULUŞUNA DAİR: DESCARTES, LEİBNİZ VE HUME

Descartes'tan günümüze kadar ben/ben olmayan felsefesi her daim açıklığa kavuşturulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde Descartes'ın şüpheciligi sonucu kendi ben'inin farkındalığını *cogito ergo sum* ile ifade edişi ile başlayan süreç, Kant'ın Transandantal *apperception*'ına doğru bir yol almıştır. Descartes, şüphe sonucu elde ettiği *cogito ergo sum* ile kendi varlığını ispat etmişti. Artık o, kendi bilincini biliyordu. Lakin onun farkına vardığı ve kesin sarsılmaz bir doğru olarak var olan bu ben, kesinlikle bir beden değildir, o ancak düşünen bir ben'dir ve o, ben'i düşünen bir töz olarak görür.¹ Descartes bu düşünme meselesinin de şu sözlerle önemine vurgu yapmıştır;

Eğer düşünmeye bir kez son vermiş olsaydım, imgelemiş olduklarımın tüm geri kalanı gerçekten var olmuş olsalardı bile, kendimin var olduğuna inanmak için hiçbir nedenim kalmazdı. Bundan benim bütün özü ya da doğası yalnızca düşünmek olan bir töz olduğumu ve varlığım için herhangi bir yere gerek olmadığını, ne de hiçbir özdeksel şeye bağımlı olmadığımı anladım. Öyle ki bu “Ben,” eş deyişle, beni ben yapan ruh bedenden bütünüyle ayrıdır ve onu bilmek bedeni bilmekten de kolaydır ve beden var olmasaydı bile, ruh ruh olmaya son vermezdi.²

Ardından Descartes “*Düşünüyorum, öyleyse varım önermesinde düşünmek için var olmanın zorunlu olduğunu çok açık olarak gördüm.*” diyordu. Açık ve seçik olan dolayısıyla da doğru olan *cogito ergo sum* önermesi, bundan sonra tüm bilgilerin kendisinden türetileceği kaynak olarak karşımızda duracaktır.³ Descartes bunların yanında “ben”in özelliklerini *Meditasyonlar*'da sıralamış ve *Ben varım, ben, düşünen*

¹ Kant, öncelikle Descartes'a “ben”in bilinemezliği hakkında eleştiri getirir ve “ben”in Descartes'ın söylediğinin tam tersine bilinemeyeceğini belirtir. Düşünme ve bilgi mefhumlarının ayrılığı esastır Kant'ta. Kant “ben”i yok saymaz ona yanlış bakılmasını yani deneyimdeki bir nesne olarak bilgi konusu edinilemeyeceğini iddia eder. Dolayısıyla öznenin kendisi bilgi konusu değildir. Bkz. Mehmet Güneç, “Kant'ta Benlik ve Zamandan Oluşan Gerçeklik”, *Felsefe Arkivi*, Sayı 43, 2015, s.44-49

² Rene Descartes, *Söylem, Kurallar Meditasyonlar*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, 1996, s.33

³ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2007, s.235

bir tözümler, “Ben”in varlığı hiçbir özdeksel şeye bağımlı değildir. Öyleyse ben/ruh ölümsüzdür. Ben var olan biricik varlık değildir. Ben biricik varlık değilse, öyleyse eksiksiz bir varlık olmalıdır. şeklinde devam etmiş ve ben sorununa açıklık getirmeye çalışmıştır.

Leibniz'e baktığımızda onun “ben” felsefesinin, metafiziksel monadoloji kavramı çerçevesinde ele alındığını görürüz. Leibniz, *Monadoloji* adlı eserinde, evrenin en temel yapı taşları olarak “monad” adını verdiği bölünemez, basit ve maddesiz varlıkları tanımlar. Dahası monad, algıya sahiptir, ama mutlaka bilinç anlamında değil. Çünkü bilinç, algının özü değil, yalnızca belirli algı türlerine veya derecelerine ait ek bir belirlenimdir. Bilinçli algıya Leibniz *apperzeption* der. Daha yüksek düzeydeki monadlara özgü olan *apperzeption*/bilinçli algı, bir monadın kendisinin farkında olma yetisidir. Her monad, kendi içinde bir mikrokozmos'tur ve makrokozmos anlamda tüm evreni temsil eder. Özellikle bu bakımdan kendine özgü bir perspektife sahiptir. “ben” de bir monaddır ve bu bağlamda Leibniz, “ben”i bir bilinç merkezi olarak değil, daha çok, bir içsel deneyim ve algı kapasitesine sahip bir metafiziksel varlık olarak görür. Bu açıdan “ben”, diğer monadlar gibi Tanrı tarafından yaratılmıştır ve sürekli bir değişim süreci içindedir. Leibniz'in düşüncesinde, “ben”in özgürlüğü, Tanrı'nın mutlak bilgisiyle çatışmaz; aksine, Tanrı'nın bilgelik ve iyilik ilkelerine uygun olarak yaratılan her monadın - ki monadlar monadı, monadların en yükseği Tanrının ta kendisidir Leibniz düşüncesinde-, kendi doğasına göre bir hareket alanı vardır.⁴

Buna karşılık Aydınlanma döneminin tartışılmaz öncüsü Kant'ın da ilham kaynağı olan Hume açısından “ben”, deneyimlerin bir demetidir. David Hume'un felsefi görüşlerinde "deneyim demeti" ifadesi özellikle “benlik” veya “öz” konusundaki düşüncelerini anlatmak için kullanılır. Hume, “ben” kavramını, deneyimlerin bir toplamı olarak tanımlar ve bireyin kendiliğini sürekli ve değişmez bir varlık olarak değil, algı ve deneyimlerin bir araya gelmesinden oluşan bir yapı olarak görür. Hume için ben, bir tasarımlar bağlamıdır ya da diğer bir deyişle Hume'a göre, “ben” ya da “ruh” dediğimiz bir tasarımlar kompleksidir.⁵ Bu açıdan bakıldığında algılarımız için açık tasarımlarımız olduğu da ifade edilmelidir.⁶ Hume'a göre; İnsan zihninin tüm algıları, izlenim ve tasarım olarak adlandıracağı, iki ayrı türe ayrılırlar. Bu ikisi arasındaki fark hem insan zihnine girişlerindeki hem de düşünce veya bilincimizde iz bırakmalarındaki güçlülük ve canlılık derecelerindedir. Zihnimize büyük bir güç ve şiddetle giren algılara izlenim diyebiliriz; O, bu adlandırmadan, ilk ortaya çıkışlarını ruhta gerçekleştirdikleri için tüm duyum, tutku ve duygularımızı anlar. Tasarım ile de bunların düşünme ve akıl yürütmedeki soluk imgelerini kasteder.⁷ Bunlarda kendi aralarında basit ve karmaşık olarak ayrılır. Hume'a göre insan zihni algı dışında herhangi bir şey taşımaz ve bu yüzdendir ki biz ben'i / benliği tanımlayabilmek adına izlenim ve tasarımlara başvurmalıyız.⁸ Bu ayırım Kant'ın “transandantal *apperzeption*” (kendilik bilinci) kavramıyla daha da derinleşir. Ben sorununda Kant aynen Hume gibi, öznenin/zihnin kendini duysal tasarımlar olmaksızın bilemeyeceğini, dolayısıyla görüler (duysal tasarımlar) aracılığıyla bilebileceğini düşünmektedir. Bunun ötesinde, Kant, “transandantal *apperzeption*” aracılığıyla bir “ben” bilincinin varlığını öne sürer. Hume'dan farklı olarak Kant'a göre bu “ben”, duysal izlenimlerin ve tasarımların bir araya getirilmesiyle kurulan bir tür kendilik bilincidir ve böylesi bir öz-bilinç olmaksızın, birleştirici bir “ben” düşüncesi mümkün olamaz. Bu bağlamda, Kant, duysal verilere dayanmaksızın bile bir “ben” farkındalığımızın olduğunu belirtir; çünkü “transandantal *apperzeption*”, her türlü deneyimin birleştirici koşuludur ve bu da zihnin kendisini bir özne olarak düşünmesini mümkün kılar. Böylelikle Kant, Hume'un “ben” anlayışını tamamlayarak, salt algının ötesine geçer ve zihnin yapısal işleyişini ve bilgiyi organize etme kapasitesini de içeren bir “kendilik bilinci” (*apperzeption*) kavramı geliştirir.

3. ÖZNEYE TUTULAN AYNA ve KANT'TA BEN'İN KURULUŞU

Kant'ın bilgi kuramında önemli olan husus, insanın bilgi edinme yetilerini anlamak ve bu yetilerin sınırlarını belirlemektir. Ona göre, felsefi araştırmanın veya eleştirinin sonucu açıkça şunu göstermektedir: Biz, nesnelere ancak bize göründükleri şekliyle tanıyabiliriz; yani nesnelere hakkında elde ettiğimiz bilgi, onların birer “görünü” (fenomen) olarak algılanmalarıyla sınırlıdır. Kant'a göre nesnelere “kendinde” olan doğası, yani “kendinde şey” (numen) olarak adlandırdığı şey, insanın bilgi edinme kapasitesinin ötesinde bir varlık alanıdır. Bu alan, bilgi yetisinin sınırlarını aşar; çünkü “kendinde şey”, algılama ve deneyimin ötesinde, salt düşünceyle ulaşılabileceği sınırları belirlemektir; çünkü insan zihni, kendinde şeyin gerçekliğini tam anlamıyla kavrayamaz ve onun hakkında kesin bilgiye ulaşamaz. Bu bağlamda,

⁴ G.W. Leibniz, *The Monadology*, Trans. Robert Latta, Oxford University Press, 1948, s. 34-36, 52, 56, 57

⁵ David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, 1997, s. 236.

⁶ Macit Gökberk, ag.e., s. 308

⁷ David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, 2009, s.17

⁸ Ahmet Uğurlu, “David Hume Düşüncesinde Ahlak'ın Zemini Olarak Benlik ve Kişisel Özdeşlik”, *Turkish Studies*, 9/11, 2014, s.550

Kant'ın felsefesi, bilginin olanaklarını ve sınırlamalarını netleştirerek, görünüşler dünyası ile kendinde şey arasında bir ayırım yapmayı amaçlar.⁹

Kant, bilginin kaynağını sentetik apriori yargıların da kaynağı olan duyarlılık (verileri alma yetisi) ve anlama yetisi (düşünme, kavramları kurma ve yargılama yetisi) şeklinde ikiye ayırır. Zaman ve mekânı da her türlü algının temel formları olarak ortaya koyar. Bu formlar, tek tek tüm algılardan önce gelen koşullardır.¹⁰ Zamana göre bizde hiçbir bilgi deneyimi öncelemez ve tüm bilgi deneyimle başlar.¹¹ Ardından Kant, deneyimden tümüyle bağımsız, zorunlu bir bilginin mümkün olup olmadığı sorusunu sorar. Buna göre deneyden bağımsız ve önce gelen bir bilgi vardır. Bu tür bilgi a priori olarak adlandırılır.¹²

Kant'a göre, duyu organları sahip oldukları duyusallık yetisi aracılığıyla, objeleri doğrudan algılamaktadır. Duyusallık yetisine bunu sağlayan ise, onun a priori iki ilkesi olan zaman ve mekân'dır. (diğer bir deyişle a priori görebilme yetisi uzam ve zamanla ilgilidir.¹³) Mekân/uzam, bu duyusallığın dış görüşünün biçimiyken, zaman ise iç duyusallığın görüşünün biçimi olmaktadır. Aracısız olarak gerçekleşen bu algılama işine bundan dolayı *Anschauung* adı verilmektedir. *Anschauung*, dolaysız idrak, doğrudan algı veya salt görü olarak tanımlanan bir deneyim türüdür; fakat Kant'a göre, bu tür bir idrak henüz zihin tarafından işlenmediği için kendi başına anlamlı değildir. Zihnin faaliyeti, bu aşamada devreye girer. Kant, tecrübe alanında, duyular aracılığıyla bize iletilen bu bilinçsiz ve işlenmemiş ilk görüşler veya algılar üzerine düşünme eylemini, *apperzeption* (bilinçli idrak veya öz-düşünüm eylemi) olarak adlandırır. Bu süreçte, deneyimin başlangıcında duyularla elde edilen ve henüz bilinçli bir anlam taşımayan algılar, zihinsel bir faaliyetle kavramlarla bir araya getirilir; böylece bir kavramsal bütünlük ve anlam kazanırlar. Kant'a göre, bu bütünleşme süreci tamamlandığında, "ben düşünüyorum" aktı devreye girer ve bu düşünce eylemiyle birlikte algılar bilinç düzeyine çıkar. Böylelikle, tecrübe, zihnin birleştirici ve düzenleyici faaliyetleri sayesinde, salt duyu izlenimlerinden anlamlı bir yapıya dönüşür ve "ben" in bir özne olarak kendini kavraması sağlanır. Bu bağlamda Kant'ın bilgi teorisi, algının basit bir alıcı süreçten öte, aktif bir bilinç eylemiyle nasıl dönüştüğünü ve birleştirici bir kimlik kazandığını açıklığa kavuşturur.¹⁴ Diğer yandan Kant, bilmenin görüye dayandığını düşünmektedir. Bilgi ancak anlığın, görüşleri *apperzeption*'ın birliğine tabi kılmasıyla olanaklıdır. *Apperzeption* terimi, benliğin ve dünyanın bir araya geldiği kavşağa atıfta bulunmak için de kullanılabilir. Leibniz'de bu sadece pasif bir algıdan ziyade sadece yansıtıcı bilinçken, Kant felsefesinde hem deneysel hem de aşkın düzeyde bir birlik olarak kendinin bilincidir. Ayrıca Kant, Leibniz'in asla aklında olmayan başka bir iç duyu yetisini tanıtır.¹⁵ Ama unutulmamalıdır ki saf bilinci tanımlarken Kant'ın kullandığı *apperzeption* nosyonunun çıkış noktası Leibniz'dir. O, her ne kadar terimi farklı kullansa da ortada Leibniz'in üzerine inşa edilmiş bir felsefe söz konusudur.

Immanuel Kant'ın "ben" in kuruluşu üzerine yaptığı felsefeyi daha anlayabilmek için, öncelikle Kant'ın bu inşa sürecinde merkeze aldığı "transandantal *apperzeption*" kavramı üzerinde tabiri caizse biraz arkeolojik çalışma yapılmalıdır. Kavramın arkeolojisine inebilmek adına onu iki ayrı parçaya bölmeliyiz. Buna yönelik ilk olarak transandantal'ın neliğine bakmalıyız. Kant, transandantal sözcüğü ile, mümkün bilgi alanının içinde yer alan hatta bu bilgi alanını kuran ana unsurları anlamıştır. Transandantal felsefe, Kant tarafından nesnelere a priori bilme tarzımızın araştırılması olarak tanımlanmıştır. Kant için tecrübe bilgisi bile onu kuran a priori unsurlardan bağımsız olamayacağına göre transandantal felsefenin tam da çalışma alanı a priori olmalıdır. Bu a priori, saf, duyuma ait hiçbir şey barındırmaksızın mutlak a priori anlamındadır. Temel sorun, metafizik yargıların da a priori olup olmadığı ve a priori yargıların aynı zamanda sentetik olup olmadığıyla ilgilidir. Aslında Kant'ın temel iddiası tam da burada temellenir. Kant'ın tüm analitik yargılarımızın a priori olduklarından şüphesi yoktur. Ancak tüm sentetik yargılarımızın empirisistlerin zannettiği gibi a posteriori olduğu yönündeki iddia da Kant'a göre yanlıştır.¹⁶

Kant'ta "ben", düşünen bir aktivitedir. Kant'a göre, transandantal bir özne olarak adlandırılan "ben" veya "x" hariç, bilincimizin öncesinde hiçbir şey varlık kazanamaz. Kant'ın terminolojisinde "ben" (ego), çeşitli ifadelerle temsil edilmiştir. Bunlar; "ben," "düşünüyorum", "düşünen öznenin mutlak birliği", "saf

⁹ Ufuk Yaltrak, "Hegel Fenomenolojisinde Bilinç Diyalektiği," *Felsefe Dergisi*, sayı 31, 1990, s.60-61

¹⁰ Ahmet Dağ, "Kant Epistemolojisinde Bilgi, Varsayım ve İnanç Sorunu", *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, Nisan 2017, s.4-5

¹¹ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea, s. 37

¹² Kant, *a.g.e.*, B2 Edisyonu, s. 38

¹³ Immanuel Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizige Prolegomena*, çev. Ioanna Kuçuradi, Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, 2002, s. 33

¹⁴ Özcan Taşçı, "Kant'ın Vernunft (Akıl) ve Verstand (Zihin) Arasında Yaptığı Ayırımın Kelam'daki İzlerine Dair Bir Araştırma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı 4, 2006, s. 199-201

¹⁵ Hamid Fahmy Zarkasyi, "Transcendental Unity of Apperception In Kant's Theory of Knowledge", *Jurnal TSAQFAH*, Cilt 10, Sayı 1, 2014, s.52-53

¹⁶ Emine Çağım, *Kant Felsefesinde Transcendental Ben Sorunu*, İstanbul Üniv. Yayınlanmamış Y.L. Tezi, 2016, s.22

kendilik bilincinin birliği”, “*kendinden kaynaklanan ve kendini aydınlatan edim*”, “*apperzeption*’ın (tamalgının) *asli sentetik birliği*”, “*apperzeption*’ın *intransandantal birliği*”, “*asli ilksel tamalgı*” ve “*saf tamalgı*” olarak sıralanabilir. Kant, bu birbirine yakın anlam taşıyan terimleri kullanarak, algılayan öznenin nesneye değil, saf algı sürecine dair bir tartışma başlatmıştır. Bu bağlamda, bu kavramlar Kant’ın felsefi yaklaşımında farklı anlam derinlikleri ve yönleri vurgulamak için sürekli olarak yer değiştirilmekte ve çeşitli bağlamlarda yeniden ele alınmaktadır. Kant’ın amacı, öznenin bilinç yapısının nasıl çalıştığını ve nesnelere deneyim alanında nasıl kavramsallaştırıldığını çözümlenektir.¹⁷ Zaten Kant’ı anlaşılması zor bir filozof olarak görmemizin sebebi de burada yatmaktadır. Çünkü söz konusu kavramlar devamlı surette eş anlamlı olarak *Saf Aklın Eleştirisi*’nde yer almakta ve ciddi manada anlam karışıklığına yol açmaktadır. Bu karışıklığı, ilgili açıklamamızla öndedikten sonra Kant’ın “Ben’in Kuruluşu”nun inşa ederken döşediği yapı taşlarına *apperzeption* esasında bakabiliriz.

Transandantal kavramından sonra *apperzeption*’ın ayrıntısına girdiğimizde, mefhumun “saf ben” ile doğrudan ilgili olduğunu kavrarız. Kant’ın kurmuş olduğu yapıda hem deneyimin hem de her türlü kavrama ve akıl faaliyetinin zemininde olan “saf ben”dir; “saf ben” ise hissetme yetisinin formlarının, yani uzay ve zamanın sentetik birliğinin düşünülmesidir. Saf ben’in kendisi, Kant’a göre mutlak anlamda bir mevcudiyet olmayıp, tesis edilen sentetik bir mekân olduğuna göre, yine analitik bakımdan bu mekânı tesis eden bir fiile gerek vardır. Transandantal yetilerin icra ettiği fiillerin mekânı olan ve bu anlamda transandantal felsefenin başlangıç noktası olan “saf ben”i ortaya çıkaran, yani onun kaynağındaki fiil Kant’a göre, asli bir düşünme fiili olan transandantal *apperzeption*’dur.¹⁸ Kant’ın *Saf Aklın Eleştirisi*’nde ise kavram şöyle ifade ediliyor;

Bilgi karşılaştırılan ve bağıntılanan tasarımların bir bütünüdür”. Buna göre, görüden gelen tasarımların çeşitliliği anlama yetisinin bir eylemiyle birleştirilir. Aksi takdirde herhangi bir nesneye ilişkin bilgiden söz etmek mümkün değildir. Anlama yetisinin bu eylemi tasarımların birleştirilmesi, bunların imgelem yetisinden yeniden üretilmeleri ve bir kavram altına sokulmaları ve tanınmasıdır. Bu sayede çeşitli tasarımların birleştirilmesiyle nesneye ilişkin bilgi dile getirmek mümkün olur. Kant anlama yetisinin bu üçlü aşamasını sentez ya da tamalgı olarak adlandırır. Anlama yetisinin tamalgı edimi, görüde verili olan tasarım çoklusunu birleştirerek bilinç içerisine alır. “Bilincin tüm görü verilerini önceleyen ve nesnelere tüm tasarımları ile onları olanaklı kılacak biricik yolda bağıntıya giren birliği olmaksızın bizde hiçbir bilgi yer alamaz ve bilgilerin birbirleri ile hiçbir bağıntıları ve birlikleri olamaz. Bu arı kökensel, değişmez bilinci Transandantal tamalgı” olarak adlandırıyorum.¹⁹

Açık bir anlatımla diyebiliriz ki, Kant’a göre, her zorunluluk transandantal bir koşulla temellendirilmektedir. Dolayısıyla bu transandantal koşul, bilincin tüm görü çeşitliliğinin terkindeki birliğinin aynı zamanda genel olarak objelerin kavramlarının ve netice itibarıyla kendisi olmaksızın görülerimizde herhangi bir nesnenin düşünülmesinin imkânsız olacağı bir koşul olmalıdır. İşte bu asli ve transandantal koşula Kant, daha önce de belirttiğim üzere “transandantal bilinç/farkındalık (*apperzeption*)” adını verir.²⁰ Bu fiili, algılayanın kendini idrak etmesi, kendinin bilinci, özbilinç manasında da transandantal özalgı-tamalgı anlamında da kullanabiliriz. Dolayısıyla “saf ben” mekânı bu *apperzeption* fiili yoluyla tesis edilmektedir. “Saf ben” kavramı, transandantal bir yapı olan “*apperzeption*” ile bağlantılıdır ve bu yapı, öznenin kendisini ve kendi bilincini idrak etme sürecini ifade eder. “Transandantal *apperzeption*” terimi, öznenin deneyim ve bilincin birliğini sağlayan bir süreç olarak Kant’ın düşüncesinde kritik bir rol oynar. Kant’a göre, “*apperzeption*” bir fiildir; ancak bu fiil, sıradan bir özne tarafından

¹⁷ Çağınma, a.g.t., s.40

¹⁸ Bülent Gözkan, “Saf Aklın Eleştirisi’nde Ben’in Kuruluşu”, *Boün*, 2000, s.6; Kant’ın “Kopernikus’çu Devrim” olarak adlandırdığı felsefi dönüşüm, bilgi ve deneyim süreçlerine ilişkin köklü bir yeniden değerlendirme anlamına gelir. Bu devrimin merkezinde, nesnenin özneye zorunlu tabiyeti ilkesi yer alır. Kant, özne (yani “saf ben”) ile nesne arasındaki uyumu yeniden tanımlar ve geleneksel düşüncenin aksine, öznenin bilgi sürecinde aktif ve yasakoyucu bir rol oynadığını öne sürer. Kant’a göre, bilginin merkezinde duran “saf ben”, dünyayı anlamlandırma sürecinde pasif bir gözlemci değil, aksine tüm bilgiyi ve deneyimi kendi kategorileri ve koşulları altında yapılandırın aktif bir fiildir. Bu bağlamda, Kant’ın devrimi, öznenin yasakoyucu kapasitesini keşfetmesi olarak yorumlanabilir. “Bilgi yetisinin yasakoyucu” olduğu fikri, bilginin sadece dışsal nesnelere gelmediği, aksine öznenin bilişsel yapıları tarafından şekillendirildiği anlamına gelir. Kant, arzulama yetisinin de benzer şekilde yasakoyucu bir yapıya sahip olduğunu savunur. Bu, öznenin sadece bilmekle kalmayıp, aynı zamanda arzulama ve isteme süreçlerinde de aktif olarak yasa koyduğunu gösterir. Deleuze, Kant’ın bu devrimi ile antik düşüncenin bilgelik anlayışının tersine çevrildiğini ifade eder. Antik dönemde bilge kişi, Doğa’ya uyum sağlamakla tanımlanırken, Kant’ın devriminde özne, yani “saf ben”, Doğa’ya yasa koyan ve onun düzenini belirleyen bir aktör olarak konumlanır. Bu bağlamda, Kant’ın eleştirel felsefesi, “bizler Doğa’nın yasakoyucularıyız” saptamasıyla, bilginin merkezine özneyi koyarak, “saf ben”in doğaya ve nesnelere hükmetme kapasitesini vurgular. Kant’ın bu yaklaşımı, öznenin merkeziliğini ve “saf ben”in rolünü yeniden tanımlayan radikal bir felsefi dönüşüm olarak okunabilir. Bkz. Gilles Deleuze, *Kant’ın Eleştirel Felsefesi*, çev. Taylan Altuğ, Payel Yayınları, İstanbul, 1995, s. 52

¹⁹ Immanuel Kant, *Ari Usun Eleştirisi*, A 97, 107

²⁰ Ayşe Gül Çıvgın, *Descartes, Hume ve Kant Örnekleri Üzerinden Bilginin Tesisinde Hayal Gücünün İşlevi: Bir Eleştirel Denemesi*, Uludağ Üniv. SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014, s. 267-268

gerçekleştirilen bilinçli bir eylemden ziyade, bilincin kendi kendisini birleştiren bir faaliyetidir. Dolayısıyla, "saf ben" in kurulması, deneyimlerin sentezlendiği ve bilincin bir bütün olarak bir araya geldiği bu temel düşünme eylemiyle ilgilidir. Kant, bu süreci "transandantal özne = x" olarak adlandırır ve "transandantal özne", herhangi bir deneyim alanının ötesinde yer alan, fakat bu alanın koşullarını belirleyen bir özne anlamına gelir. "Saf ben", bu transandantal öznenin icra ettiği bir fiilin sonucu olarak ortaya çıkar ve deneyim alanında kendisini gösterir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, "saf ben" in kendiliğinden bir varlık olmaması, aksine, onu kuran bir eylemin, yani transandantal apperzeptionun sonucunda var olmasıdır. Kant'a göre, bu düşünce eylemi, "düşünüyorum" ifadesiyle somutlaşır. "Düşünüyorum" ifadesi, "saf ben" in kendisini idrak etme biçimidir; bu, öznenin kendini kendi bilincine temsil etme eylemidir. Burada temsil saf bir temsildir, yani doğrudan nesnelere ilişkilendirilen bir deneyim temsili değil, aksine bilincin kendi kendini anlama ve organize etme biçimidir. "Saf ben", böyle bir temsilde kendini, "kendinde-şeyin"²¹ etkisine açık olan bir bilinç olarak deneyimler. Böylece, "saf ben", transandantal özneye aşkın olarak var olan bir şey değil, bu öznenin bilinç eylemiyle var kılınan bir birliğin ifadesidir. Kısaca, Kant'ın felsefesi bağlamında "saf ben", transandantal bir temelde kurulmuş, bilincin kendini birleştiren ve yapılandıran bir öz-bilinç hali olarak anlaşılmalıdır. Bu süreçte "transandantal özne = x", "saf ben" in kurulumu için gerekli olan temel yapıyı sağlar ve bilincin kendi üzerine düşünmesi yoluyla ortaya çıkar.²²

Kant'ın felsefesinde "transandantal kendi" ya da "transandantal ben," bilgi ve deneyimin temeli olarak işlev gören bir birliktir. Bu birlik, bireyin deneyimlerini organize eden ve bir anlamda onlara bütünlük kazandıran bir sentetik etkinliktir. Kant'a göre bu sentetik etkinlik, bireyin içsel bilinç durumları ile dış dünyadaki nesnelere bir araya getiren bir sentez sürecidir. Sentetik bir birlikten bahsedildiğinde, aslında "ben" ve "dış dünya"²³ arasındaki bir tür birleşimden söz edilir. Bu birleşim, "ben" in, yani öznenin, kendini "dış dünya" dan ayırt etme kapasitesi ile mümkündür. Kant'ın metafiziği de tam bu ayırımın olduğu noktada devreye girer. Kant'a göre, özne, yani "ben," dünyayı ancak kendini dünyadan ayırma yeteneğine sahip olduğu ölçüde anlayabilir ve bu ayırımı yapmadan ne dış dünya hakkında bir bilgi üretebilir ne de yargıda bulunabilir. "Ben" ve "dış dünya" arasındaki bu ayırım yapıldıktan sonra düşünce, özgürlüğe doğru ilk adımını atmış olur. Burada Kant, "ben" in kendisini, dış dünyanın nesnelere tamamen farklı ve onlara yabancı olarak konumlandığını ifade eder. Bu, "ben" in deneyim ve bilginin oluşumunda nasıl bir merkezde yer aldığını gösterir. Ancak Kant'a göre, bu "ben," yani bilen özne, "transandantal" bir yapıdır; bu da demektir ki "ben" doğrudan bilinebilen bir nesne değildir, yalnızca düşünce yoluyla kavranabilir. Kant, Descartes'ın "cogito, ergo sum" argümanına yönelik eleştirisini de burada temellendirir. Descartes, "ben" i diğer nesnelere gibi bir nesne haline getirmiş, yani onu düşüncenin dışında, nesnel bir varlık olarak ele almıştır. Kant ise, "ben" in bir nesne değil, bilginin ve deneyimin sentezini sağlayan bir kategori olduğunu savunur. Bu nedenle, "ben," deneyim dünyasında diğer nesnelere aynı statüde yer almaz; o, bilginin olanaklılık koşuludur ve ancak transandantal bir kavram olarak ele alınabilir.

Bu bağlamda Descartes ve Kant ekseninde "Ben" de *Apperzeption*/Tamalgı için şunları ifade edebiliriz: 'Ben' tam algı olarak tüm tasarımlarımızın birleşme yeri olur ve beraberinde de kendilik bilincini getirir. 'Ben', 'transandantal tamalgı' sabit ve dönüşmezdir.- *Ancak bilinç içerikleri arasında dönüşmez bir bağıntıdır.*- Ben' in birliği, insan bilgisinin en yüksek ilkesi saydığı tam algının sentetik birliğidir. Kant buna 'tam algının transandantal bilgisi' adını verir ve kendilik bilincini oluşturur. Bu kendilik bilinci sentez kavramında içerilen birlik bilincidir ve tüm tasarımlarımızda bulunur, tüm tasarımlarımızın sentetik birliğinin bilincidir. Kant için Descartes'ın '*ben düşünüyorum*' yargısı, kendimi deneyimlememde kalır ve tüm tasarımlara eşlik etmede yetersizdir. Bu nedenden ötürü Descartes'ın 'Ben' i fenomenlerden elde edilmiş bir tasarım değildir, mantıksaldır.²⁴ Öncelikle Kant, Descartes'ın *cogitosunun* işlevini farklılaştırır. Descartes gibi bu işlevselliğin ontolojik değil de transandantal olduğunu belirtir. Descartes söz konusu öznenin düşünmesinden hareketle "o halde varım" iddiasına geçmişti. Kant ise öznenin varoluşu yerine nesnenin varoluşuna yol açan bir *cogitoya* işaret ederek düşünmenin işlevini farklı bir biçimde belirlemek ister. Söz konusu *cogito*, tamalgı/apperzeption'dır. Tamalgı Kant için deneyimin bütün koşullarının kaynağı olan üç yeti içinde kendisini gösterir: Duyum, hayalgücü ve tamalgı. Bunlar şu işlevleri sırasıyla görürler: Çoklunun synopsisi, çoklunun sentezi ve son olarak da bu sentezin birliği. O halde tamalgının deneyimlerin birliğini sağlama görevi vardır.²⁵ Bunun yanında "Düşünüyorum" önermesinin 'Rasyonel

²¹ Kant kendinde şeyi bilinemez ilan ederek yalnızca kızağa çekmişti. Bkz. Önay Sözer, "Hegel Felsefesi ve Metafiziğin Sonu", *Felsefe Dergisi*, Sayı 31, 1990, s. 53

²² Gözkan, *a.g.m.*, 2000, s.6-7

²³ Makalenin başlığında belirttiğim üzere bu birleşme noktası *apperzeption*' dir

²⁴ Ernst Cassirer, *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, Çev. Doğan Özlem, İstanbul, İnkılap Yay., 1996, s. 213- 214.

²⁵ Mehmet Güneç, *Kant'ta Apperzeption Kavramı*, Felsefe Arkivi, Sayı 44, 2016, s. 6

Psikoloji'nin tek kaynağı olduğunu öne süren Kant, Arı Us'un eleştirisinde bu öğretiyi savunanların söz konusu önermeden benlik hakkındaki tüm *a priori* bilgilere ulaşmaya çalıştıklarını söyler.²⁶ Ancak, Kant ve Descartes arasında önemli bir benzerlik vardır. Deneyimin zorunluluğunun dayanağı olarak deneyimleyen özne çıkış noktası olmuştur.

Kant, "transandantal ben" kavramını, akıl sahibi öznenin deneyimlerini ve bilgilerini birleştiren merkezi bir unsur olarak felsefi sistemine yerleştirir. İlk olarak "transandantal tümevarım" bölümünde, tüm deneyimlerin ve algıların birleşmesini mümkün kılan "transandantal birliğe" dikkat çeker. Bu birliğin taşıyıcısı, akıl sahibi olan, yani "düşünen özne"dir. Kant, bu öznenin "düşünüyorum" ifadesiyle kendisini ortaya koyduğunu ve tüm düşüncelere eşlik eden bir bilinç formu olarak var olduğunu belirtir. "*Düşünüyorum bütün tasarımlarıma eşlik etmek zorundadır*" diyerek, düşünce eyleminin, anlama yetisinin kendi kendine etkinliği olduğunu savunur. Kant'ın felsefesinde, bu öz-düşünme yetisi, "transandantal tam algı" (*apperzeption*) olarak tanımlanır. "Transandantal tamalgı", bireyin deneyim ve bilgileri birleştirme kapasitesini ifade eden üst düzey bir bilinçtir. Kant'a göre, bu üst sentezleme gücü, her türlü deneyimin ve düşüncenin olanağını sağlar ve *a priori* düşüncenin kaynağını oluşturur. Bu tamalgı, bireyin kendilik bilincinin tüm diğer tasarımlara eşlik ettiği ve onlara anlam kazandırdığı bir bilinç formudur. Bu bağlamda, "transandantal ben", bilincin her türlü deneyim ve düşünceye eşlik eden ve onları birleştiren temel yapısı olarak ortaya çıkar. Kant, bu bilinç yapısını, tüm tasarımlar arasında ortak ve değişmez bir unsur olarak konumlandırır.²⁷ Tüm bunlara binaen denilebilir ki "transandantal ben", fenomenal dünyanın birliğinin ve düzeninin kaynağıdır. Bunun yanı sıra, deneyimin düşünülürülüğünün temel koşulu olarak, tüm bilinebilir dünyayı ve onun nesnelere kurma imkanının kendisinden çıktığı şeydir.²⁸ Transandantal ben'in özelliğini Akarsu şu şekilde ifade eder; "Demek ki her algılamamın, *a priori* ön koşulu olan bu tamalgıdaki bilinç, bir birlik olarak, tek kişinin benleri değildir, tek tek kişiler için mümkün olan her bilginin ve her kavramanın koşulu olan bir bendir, Transandantal ben Kant'ın felsefesi çerçevesinde ele alındığında transandantal felsefe içinde değerlendirilmek durumundadır. Akıl sahibi varlığın bilgi ediniminde sentezin sağlandığı en son yer transandantal ben'in kurulumunun sağlandığı yerdir."²⁹

4. KANT'IN *APPERZEPTION*'INA, ADORNO ve HARMAN TARAFINDAN YAPILAN ÖNEMLİ ELEŞTİRİLER

Kant üzerine yapılan eleştirilerde özellikle iki yön dikkatimizi çeker. İlk Adorno'nun belirttiği gibi fenomenal ile numenal dünya arasındaki ikiliğin odağındaki Platoncu nokta, ikinci olarak da çok yakın tarihte Graham Harman'ın tam anlamıyla Adorno'nun yarım bıraktığı söylemini tamamlayan ve bu ikiliği (fenomen-numen) sona erdiren görüşü. Bilindiği üzere Kant'ın felsefesi, özellikle fenomenal (görünümler) ve numenal (kendinde şey) dünyalar arasındaki ayırım üzerine kuruludur. Bu ayırım, Kant'ın "*Kritik der reinen Vernunft*" (*Saf Aklın Eleştirisi*) adlı eserinde ele alınmıştır ve bilgi teorisinin temel taşlarından biridir. Ancak, Kant'ın söz konusu teorisi özellikle iki önemli nokta öne çıkarılarak eleştiriye tabi tutulmuştur. İlk Platoncu nokta. Burada özellikle Theodor W. Adorno, Kant'ın ortaya koyduğu fenomenal ve numenal dünya arasındaki ayırımda Platoncu etkiye *Menon* diyalogu üzerinden dikkat çeker. Bu bağlamda da Adorno özellikle Kant'ın söz konusu ayırımının Platon'un idealar dünyası (gerçek olanın bilgisinin bulunduğu alan) ile duyular dünyası (yanılsamaların dünyası) arasındaki benzerliğine dikkat çeker. Adorno, Kant'ın Platon'dan esinlenerek oluşturduğu ve epistemolojik bir dualizme dayanan felsefesini bu açıdan eleştirir. Bu anlamda da Adorno'ya göre Platon'un matematiksel modelinde olduğu gibi Kant'ın sisteminde de numenal alanın bilgisine ulaşmanın olanaksızlığı, bilginin sınırları ve epistemolojik statüsü hakkında ontolojik bir belirsizlik doğurur. Bu durum, Kant'ın bilgi teorisinin kapsamının sorgulanmasıyla kalmaz; aynı zamanda düşüncenin nesnelliği ve öznelliği arasındaki ilişkiye dair diyalektik bir gerilim yaratır. Adorno'ya göre, bu gerilim, Kant'ın felsefesindeki sentetik *a priori* yargıların kendinde bir mutlaklık taşıma iddiasını problematize eder ve fenomenal ile numenal alanların kategorik ayırımı altında metafiziksel bir yabancılaşmayı açığa çıkarır. Bu bağlamda, numenal alanın bilinemezliği, salt aklın eleştirisinde bir epistemik *aporia* olarak belirir ve rasyonel bilginin sınırlılığını ve olanaklılığını yeniden düşünmeye zorlar. Adorno, Kant'ın ikili (fenomen-numen) akıl eleştirisinin yeni bir şeyi temsil etmediğini, yalnızca geleneksel felsefe içerisine yerleştirilebileceğini söyledikten sonra Platon ile Kant'ın farklı yönleriyle ilgili birtakım açıklamalarda bulunur. Bu çerçevede de Adorno'nun Kant eleştirisi bağlamında Platon'un idealarının doğası, Kantçı terimlerle ifade edildiğinde, belirgin bir ayırım gösterir. Platon'a göre, idealar kurucu anlam taşır; yani, bunlar tek özsel ve gerçek varlıklar olarak kabul

²⁶ Şahabettin Yalçın, "Kant ve Benlik", *Kaygı Dergisi*, 2008, s.94

²⁷ Gönenç Özdem, *Teorik ve Pratik Akıl İlişkisi Bakımından Kant'ta Transendental Ben Tasarımı*, İstanbul Üniv. SBE, Yayınlanmamış Y1 Tezi., 2008, s. 32-40

²⁸ Gilles Deleuze, *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*, s. 21

²⁹ Bedia Akarsu, *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1982, s.38

edilir. Buna karşılık, Kant, bu ideaları yalnızca düzenleyici ilkeler olarak değerlendirir. Onun perspektifinde, idealar, gerçekliğin kendisinin basitçe indirgenemeyeceği 'sonsuz görevler' olarak anlam bulur ve mutlak bir varlık statüsü taşımazlar. Adorno tüm bu açıklamaların sonucunda Kant'ın felsefesinde, Platon'un epistemolojik yaklaşımına benzer bir matematiksel model ve yöntem bulunduğunu dile getirir. Bu yöntemi, modern epistemolojide, gelip geçici, yanıltıcı ve aldatici olabilecek her şeyin bir kenara bırakılmasını gerektiren; geriye kalanların ise zorunlu, mutlak güvenilir ve kalıcı olarak kabul edildiği indirgemeci bir yaklaşım/yöntem olarak tanımlar. Söz konusu düşünceyi Adorno "artık hakikat teorisi" olarak adlandırır.³⁰

İkinci eleştiri noktası, Graham Harman çerçevesinde şekillenmektedir. Graham Harman, "Object-Oriented Ontology" (OOO) adlı yaklaşımıyla, Kant'ın fenomenal-numenal ikiliğini sona erdiren bir görüş ortaya koyar. Harman, Kant'ın eleştirel idealizminden farklı olarak, tüm nesnelerin (fenomenal ya da numenal olsun) birbirleriyle olan ilişkilerinden bağımsız olarak var olduklarını savunur. Bu, nesnelerin kendi içsel doğalarının yalnızca insani algı ve anlayışa indirgenemeyeceği anlamına gelir. Harman'a göre, nesneler arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin yarattığı etkiler, nesnelerin kendilerinden bağımsız bir varoluşunu ima eder. Bu yaklaşım, Kant'ın bilgi teorisindeki ikiliği ortadan kaldırarak, tüm nesnelerin kendi başlarına bir gerçekliğe sahip olduğunu vurgular. Bu bağlamda, insan bilinci ve algısı, nesnelerin kendiliklerinden bağımsız olarak, sadece bir arayüz görevi görür. Buradan da anlaşılacağı üzere Kant'ın bilinmeyen kendinde şeyler (numenler) ile özsel görü ve anlama yetilerimiz aracılığıyla kurduğumuz nesneler (fenomenler) arasındaki ayrıma tamamen ters bir bakış açısı olarak, Graham Harman'ın "Nesne Yönelimli Ontoloji"³¹ söylemi büyük önem arz eder. Bu söylemde ilk olarak nesneler tıpkı Heidegger'deki gibi geri çekilmiş halde bulunur. Yani nesneler kullanımda olmadığında kendi içinde bir ilişkiler ağına çekilir durumdadır. İkinci olarak ise nesneler deneyimimizin nesnesi yani duysal nesne haline gelir. Ancak bu ikinci durumda nesneye tamamen nüfuz etmemiz olanaksızdır. Nesnelere ancak kendilerini belirli ilişkiler ağına gösterdikleri belirli biçimlerle algılayabiliriz. Bu görüş Kant'ta da bulunmaktadır, özellikle de onun düşünülür dünya ve duyulur dünya ayrımında ya da herhangi bir erişime kapalı "kendinde şeyler" görüşünde. Ancak Harman'ın Nesne Yönelimli Ontolojisi'nde düşünülür ve duyulur dünyada "kendinde şeyler ya da bilinebilir şeyler" arasında bir dualite yoktur. Geçişler her zaman olanaklıdır. Ama önemli olan, nesnelerin insandan bağımsız kendi aralarında da belirli edimsel ilişkilerinin kabul edilmesidir. Kısaca nesneler insandan bağımsız bir varoluşa sahiptir ve devingendir. Tüm bunlar ekseninde kısa adı NYO olan Nesne Yönelimli Ontoloji, modern düşüncenin Kartezyen ikiliklerine, indirgemeciliğe, Aydınlanma ile yükselen düşünen-bilen özne tahakkümüne ve dolayısıyla Kantçı "Kurucu Özne"nin ayrıcalıklı konumuna karşı çıkmaktadır.³²

5. SONUÇ

"Ben" kavramı, modern felsefenin temel taşlarından biri olarak, Descartes, Leibniz ve Hume gibi büyük düşünürler tarafından farklı perspektiflerle ele alınmıştır. Descartes'ın "*cogito ergo sum*" ifadesi, düşünmeyi varoluşun kesin temeli olarak belirlerken, Leibniz insanın öz-bilincini vurgulamış ve Hume ise "ben" in deneyimlerin bir toplamı olduğunu savunmuştur. Kant, bu üç düşünürün yaklaşımlarını sentezleyerek "transandantal *apperzeption*" kavramını ortaya koymuş ve "ben" kavramını yeni bir epistemolojik ve ontolojik düzleme taşır. Kant'ın transandantal felsefesi, bilginin duysal ve kavramsal bileşenlerini ele alarak, "ben" kavramının sentetik apriori yargılar aracılığıyla nasıl kurulduğunu açıklar. Kant, bilginin duysal veriler ve anlama yetisi ile şekillendiğini ve bu süreçte "ben" kavramının temel bir rol oynadığını savunur. Bu bağlamda, Kant'ın "transandantal *apperzeption*" kavramı, "ben"i sadece düşünsel bir varlık olarak değil, aynı zamanda bilginin ve deneyimin birliği olarak tanımlar. Bunun yanı sıra makalede ele alınan Descartes, Hume ve Kant'ın "ben" kavramına yaklaşımları, felsefi düşüncenin derinliklerinde yatan metafiziksel, epistemolojik ve ontolojik sorulara ışık tutar. Descartes'ın kesinlik arayışı, Leibniz'in öz-bilinç vurgusu, Hume'un deneyim temelli yaklaşımı ve Kant'ın sentetik apriori yargıları, "ben" kavramının farklı boyutlarını ortaya koyar ve bu kavramın felsefi araştırmalar için ne denli önemli olduğunu gösterir. Sonuç olarak, "ben" kavramı, felsefi düşüncenin merkezinde yer alan ve insanın kendini ve dünyayı anlama çabasında temel bir rol oynayan bir kavramdır. Descartes'tan Kant'a uzanan bu düşünsel yolculuk, "ben" kavramının çok yönlü ve karmaşık doğasını gözler önüne serer ve felsefi araştırmaların derinleşmesi için zengin bir zemin sunar. Kant'ın "transandantal *apperzeption*" kavramı, "ben" in bilgi ve deneyim sürecindeki yerini ve önemini vurgularken, felsefi düşüncenin sürekli evrilen

³⁰ Bkz. Theodor W. Adorno, *Kant's 'Critique of Pure Reason*, trans. by Rodney Livingstone, Stanford University Press, 2001, s. 22-25

³¹ Harman bu söylemini özellikle "felsefe tarihinde altını kazma, üstünü kazma" gibi başlıklarla daha öte bir boyutta bir tartışmaya açmış ve Kant'ında payını aldığı eleştiriler getirmiştir.

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Graham Harman, *Nesne Yönelimli Ontoloji*, Tellekt Yayınları, 2020, s.10-12

doğasını da yansıtır. Bu açıdan, “ben” kavramının felsefi araştırmaları zenginleştiren ve derinleştiren bir unsur olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bağlamda yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Kant’a değin özne-nesne ilişkisi, pek çok açıdan tekrar tekrar yeniden kurgulanmak suretiyle felsefe tarihinde karşımıza çıkmaktadır. Kant’ın adeta Kopernik devrimi dediği ve kantarın topuzunu nesneden özneye çevirdiği “ben” felsefesi, doğal olarak hem kendinden önceki filozofların ortaya attığı hem de kendisinin çok çetin kritikleriyle oluşturulmuş kompleks bir yapıyı ihtiva eder. Gerek Kant’ın kendisinden evvel gerekse kendisi ve kendisinden sonra, sürekli bir merkeze oturtma çabası daima ön plana çıkar. Bu açıdan felsefe tarihinde hakikat meselesinde bazen nesne bazen de özne, odak noktasını oluşturmuştur. Ancak yapılan son çalışmalarda artık Kant’ı aşma denemeleri, sağlam söylemleri de beraberinde getirmiş ve tartışmaların fitilini yeniden ateşlemiştir. Tüm bunlar çerçevesinde diyebiliriz ki; Kant, felsefe tarihinde, tabiri caizse “*Bilge Metuşelah*”tır. Buna ek olarak Kant “*Metuşelah Ağacı*” gibi biyolojik olarak her ne kadar uzun ömürlü olmasa da “*Arı Usun Eleştirisi*” ile yüzyıllar boyunca yaşamaya devam edecek ve felsefenin çınarlarından biri olmayı sürdürecektir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2001). *Kant's 'Critique of Pure Reason*, trans. by Rodney Livingstone, Stanford University Press.
- Akarsu, B. (1982). *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, İnkılap Kitabevi.
- Bozkaya, K. (2024). *Michel Foucault'da Hakikati Söylemek: Parrhesia Kavramının Eleştirisi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Cassirer, E. (1996). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, Çev. Doğan Özlem, İnkılap Yay.
- Çağımın, E. (2016). *Kant Felsefesinde Transandantal Ben Sorunu*, İstanbul Üniv. Yayınlanmamış Y.L. Tezi.
- Çıvgın, A.G. (2014). *Descartes, Hume ve Kant Örnekleri Üzerinden Bilginin Tesisinde Hayal Gücünün İşlevi: Bir Eleştiri Denemesi*, Uludağ Üniv. SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Dağ, A. (2017). “Kant Epistemolojisinde Bilgi, Varsayım ve İnanç Sorunu”, *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1.
- Deleuze, G. (1995). *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*, çev. Taylan Altuğ, Payel Yayınları.
- Descartes, R. (1996). *Söylem, Kurallar Meditasyonlar*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul.
- Gökberk, M. (2007). *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi.
- Gözkan, B. (2000). “Saf Akıl Eleştirisi’nde Ben’in Kuruluşu”, *Boün*.
- Güvenç, M. (2015). “Kant’ta Benlik ve Zamandan Oluşan Gerçeklik”, *Felsefe Arkivi*, Sayı 43.
- Harman, G. (2020). *Nesne Yönelimli Ontoloji*, Tellekt Yayınları.
- Heimsoeth, H. (2019). *Kant'ın Felsefesi*, Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Doğu Batı Yayınları.
- Hume, D. (1997). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea.
- Hume, D. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık.
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea.
- Kant, I. (2002). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizığe Prolegomena*, çev. Ioanna Kuçuradi, Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu.
- Leibniz, G.W. (1948) *The Monadology*, Trans. Robert Latta, Oxford University Press.
- Özdem, G. (2008). *Teorik ve Pratik Akıl İlişkisi Bakımından Kant'ta Transandantal Ben Tasarımı*, İstanbul Üniv. SBE, Yayınlanmamış YL. Tezi.
- Ricoeur, P. (2010), *Başkası Olarak Kendisi*, Çev. Hakkı Hünler, Doğu Batı Yayınları.
- Sözer, Ö. (1990). “Hegel Felsefesi ve Metafizığın Sonu”, *Felsefe Dergisi*, 31.
- Taşçı, Ö. (2006). “Kant'ın Vernunft (Akıl) ve Verstand (Zihin) Arasında Yaptığı Ayırımın Kelam'daki İzlerine Dair Bir Araştırma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4.

- Uğurlu, A. (2014). “David Hume Düşüncesinde Ahlak’ın Zemini Olarak Benlik ve Kişisel Özdeşlik”, *Turkish Studies*, 9/11
- Yalçın, Ş. (2008). “Kant ve Benlik”, *Kaygı Dergisi*, 11.
- Yaltırak, U. (1990). “Hegel Fenomenolojisinde Bilinç Diyalektiği,” *Felsefe Dergisi*, 31.
- Zarkasyi, H. F. (2014). “Transcendental Unity of Apperception In Kant’s Theory of Knowledge”, *Jurnal TSAQAFAH*, 10(1).